

LITERATUROZNAWSTWO

Wanda Supa
Białystok

Literacka spuścizna Maksima Hareckiego

Maksim Harecki (Максім Гарэцкі, 1893-1938) w ostatnich latach zyskał opinię klasyka dwudziestowiecznej literatury białoruskiej, a rola, jaką w niej odegrał, przez krytykę często bywa porównywana do tej, jaką wcześniej odegrał Aleksander Puszkina w literaturze rosyjskiej, Harecki zainicjował bowiem rozwój średnich i dużych form białoruskiej epiki oraz publicystyki.

Jego aktywność literacka przypadła na lata 10.-30. XX wieku, z tym wszakże, iż bez większych przeszkód mógł drukować tylko na początku swojej drogi twórczej i w okresie porewolucyjnym, natomiast w latach 30. stał się ofiarą represji stalinowskich i po śmierci został wykreślony z historii literatury aż do lat 60. Prawdziwy renesans jego twórczości przypadł jednak dopiero na lata 90. Harecki pozostawił po sobie parę dziesiątków opowiadań i szkiców, kilka mikropowieści oraz dwie powieści *Wileńscy komunardzi* (*Віленскія камунары*, wyd. 1965) i *Kronika komarowska* (*Камароўская хроніка*, 1966). Przeszedł on drogę typową dla wielu przedstawicieli swojego pokolenia: początkowo rozwijał tradycje europejskiej i rodzimej klasyki realistycznej, następnie w warunkach względnej swobody twórczej podejmował eksperymenty zmierzające do odnowienia realizmu, wzbogacenia go o rozwiązania wypracowane przez impresjonizm i symbolizm, a pod koniec lat 20. i w okresie pobytu w więzieniu próbował stać się pisarzem radzieckim, podporządkowującym swoje widzenie świata i sposób pisania określonym ideałom oraz stawianym przez władze wymogom¹.

¹ Por.: Д. Бугаеў, *Прайда і мужнасць таленту*, Мінск 1995, с. 264.

Najważniejsze w twórczości Maksima Hareckiego tematy to kwestie niesprawiedliwości społecznej, zwłaszcza krzywdy chłopskiej, trudności związane z awansem życiowym tej warstwy ludności, obecność i rola zjawisk ponadnaturalnych w chłopskiej świadomości, stosunki między przedstawicielami różnych narodowości, zamieszkujących tereny dzisiejszej Białorusi i Litwy. Historia narzuciła też jego pióru temat pierwszej wojny światowej oraz rewolucji i problem kształtowania świadomości narodowej Białorusinów.

Z perspektywy dziesięcioleci spuściznę Hareckiego odbiera się jako świadectwo i prawie lustrzane odbicie fragmentów świata, który już przeminął, ale który pozostawił po sobie wiele nierozwiązanych, żywotnych do dzisiaj problemów oraz wyrzył swe piętno w mentalności mieszkańców Białorusi. Najlepsze z utworów Hareckiego wydają się dzisiaj bardzo aktualne i można w nich znaleźć wiele przetworzonych estetycznie informacji, ułatwiających zrozumienie obecnej sytuacji w jego ojczyźnie.

Jako autor opowiadań o ciężkim życiu, smutnym losie i dramatycznych przeżyciach białoruskich chłopów Harecki wpisywał się w społecznikowsko-pozytywistyczny nurt literatury. Opowiadania z czasem akcji usytuowanym w przeszłości, w czasach pańszczyźnianych (*Suczka magnata / Панская су-чка/*, *Przed świtem / Досвітки/*, *Smaczny zając / Смачны заяц/* i inne) zawierają przesłanie ideowe bliskie temu, jakie przekazali wcześniej pisarze rosyjscy: Nikołaj Gogol, Michaił Sałtykow-Szczedrin czy Iwan Turgieniew. Przyczynę chłopskiej niedoli pisarz widział w nierówności społecznej, w niewłaściwym ustroju, który może zmienić rewolucja, w narodowym ucisku (warstwa ludzi bogatych na Białorusi to przede wszystkim przedstawiciele obcych narodowości – Polacy (właściciele ziemscy), Rosjanie (urzędnicy), Niemcy (zarządcy majątków) i Żydzi (kupcy i rzemieślnicy). Wielokrotnie podkreślał w swoich utworach, iż na skutek określonych warunków życia w przeszłości lud białoruski jest ciemny, niewykształcony, mało przedsiębiorczy, przywykły do życia biednego i prymitywnego, obojętny w stosunku do takich spraw, jak odrębna białoruska państwowość.

Opowiadania i opowieści Hareckiego na temat przedrewolucyjnej Białorusi naświetlają kwestie socjologiczne, narodowościowe, historyczne. Najbardziej cenne wydaje się w nich stworzenie bogatej galerii bohaterów literackich, ludzkich typów, wcielających w różnych odmianach swoistości białoruskiego charakteru narodowego. W tej grupie tematycznej za najbardziej wartościowe uznawane są opowieści *Melancholia (Меланхолия)* i *Spokojny nurt (Ціхая плынь)*. Na ich stronicach spotykamy portrety cierpliwych i upartych chłopów, którzy kochają swoją ziemię, pracę na roli, cieszą się prostymi radościami, jakie niesie codzienne życie, wychowywanie dzieci itp. Nie są wolni

od wad, najczęściej obciąża ich słabość do alkoholu i okrucieństwo wobec bliskich i zwierząt. Niektóre chłopskie dzieci, tak jak Chomka ze *Spokojnego nurtu* od urodzenia skazane są na ciężką pracę, biedę, pogardę ze strony bogatszych, wreszcie na bezmyślną śmierć na wojnie.

Wiele uwagi Harecki poświęca również tym, którzy zdobywają wykształcenie i próbują nieść nowe powiewy, zmieniać prymitywne otoczenie, ale najczęściej bez skutku. W *Melancholii* rzeczywistość białoruska została przedstawiona z punktu widzenia młodego mierniczego, który wychował się na wsi, ale poznał już życie w małych miasteczkach oraz w Wilnie. Bohater ten jest, tak jak sam Harecki, zwolennikiem białoruskiego odrodzenia narodowego. Pisarz nie stworzył jednak postaci bojownika, walczącego o wzniosłe idee, lecz wykreował „zbędnego człowieka” z początku XX wieku w białoruskiej wersji. Bohater ten dostrzega, że język białoruski można usłyszeć tylko na wsi, natomiast w miastach Białorusini starają się mówić po rosyjsku lub po polsku, gdyż stanowi to warunek ich awansu społecznego, że jego rodacy nie są gospodarzami na własnej ziemi:

Убачыў я таксама ў першым класе процьму багатых дарожных паноў, пышны цвет расійскае панскае культуры на Беларусі і побач з гэтым, толькі ў другім канцы будынку, у трэцім класе, убачыў я Беларусь, нашу беларускую мужыцкую культуру, прадстаўнікі якой, як няшчаснае, бруднае і затуканае быдла, валяюцца пакладом на падлозе, у лапцёх, у лахманах, у мэтлухах, з убогімі торбачкамі і з прыцішанаю, схованую ад чужой пагарды моваю на засмяглых вуснах².

W postać Liawona Zadumy („mówiące nazwisko”) Harecki wcielił takie cechy jak refleksyjność, łagodność, liryzm, współczucie dla innych, wrażliwość na ludzką biedę i cierpienie. Bohater ten próbuje odnaleźć sens życia i spokój ducha w pracy, w obcowaniu z przyrodą, w powrocie do przeżyć z dzieciństwa, ale skłonność do pesymizmu, paraliżująca wolę działania i zabijająca chęć życia okazuje się w nim silniejsza. Pisarz już w latach 20. wprowadził problem, który wielokrotnie będzie się pojawiał w różnych europejskich literaturach narodowych w drugiej połowie XX wieku, a mianowicie problem wewnętrznego rozdarcia tych ludzi, którzy porzucili wieś i nie zasymilowali się z kulturą miejską, zawiśli w aksjologicznej i kulturowej próżni. Zasygnalizowana w tytule melancholia jako dominanta charakteru bohatera ma swe źródło w warunkach geograficzno-historycznych – Harecki przekonuje na stronicach tego utworu, że emanuje ona z samej natury, z obszarów

² М. Гарэцкі, *Творы*, Мінск 1995, с. 187.

bagnistych łąk i lasów, gdzie przyszło mieszkać sporej części jego rodaków, z poczucia bezsilności wobec obcych panów, wobec takich kataklizmów, jak wojny, powstania itp. Sam Harecki drogę wyjścia widział, jak podkreślał w wypowiedziach publicystycznych, w „pracy u podstaw”, to jest w upowszechnianiu oświaty, budzeniu zainteresowania kwestią tożsamości narodowej, w narodowym wyzwoleniu i wreszcie w rewolucyjnej zmianie ustroju społecznego.

Miejsce szczególne w twórczości Maksima Hareckiego zajmuje późno przywrócona literaturze białoruskiej mikropowieść *Dwie dusze* (*Дзве душы*), tematyzująca m. i. problem stosunku narodu białoruskiego do rewolucji październikowej. Oficjalna krytyka traktowała ją jako utwór „świadczący o problemach ideowych pisarza”, który z trudem przyswajał sobie „prawidłowy” rewolucyjny światopogląd³. Utwór ten nie został włączony do dwutomowego wydania dzieł zebranych Hareckiego, które ukazało się na Białorusi w 1973 r., wznowiono go natomiast w środowisku emigracji białoruskiej w tomie, stanowiącym uzupełnienie okrojonego wydania białoruskiego. Stanisław Stankiewicz, autor przedmowy do nowojorskiego uzupełnienia utworów Hareckiego napisał:

...аповесць *Дзве душы* – гэта найвышэйчайшае ідэйна нацыянальнае і мастацкае дасягненне ўсяе творчасці Максіма Гарэцкага і вузлавы пункт у гісторыі беларускае літаратуры, як першы вялікапамерны і шыракамаштабны прозаічны твор у ёй⁴.

W utworze, pisanym po świeżych śladach wydarzeń (w latach 1918–1919) Harecki zaprezentował się jako wnikliwy obserwator rzeczywistości, trzeźwy analityk i obdarzony intuicją działacz polityczny. Wtedy jeszcze nie traktował on rewolucji jako „siły oczyszczającej” i rozwiązującej problemy społeczne wielu narodów⁵. W *Dwóch duszach* mamy do czynienia z obiektywizmem świadka wydarzeń, który z bliska mógł obserwować poczynania przedstawicieli niższych szczebli władzy rewolucyjnej oraz skutki owych poczynañ, to jest reakcję białoruskiego społeczeństwa na to, co rewolucja z sobą niosła. Stykamy się tu z realistycznym przedstawieniem sytuacji historyczno-społecznej i warunków życia bohaterów, ale także z sensacyjno-sentymentalno-przygodowymi elementami fabuły.

³ Н. Перкін, *Шляхі развіцця беларускай літаратуры 20-30 гадоў*, Мінск 1966, с. 27.

⁴ С. Станкевіч, „Шматпакутныя творы” Максіма Гарэцкага (у:) М. Гарэцкі, *Выбраныя творы ў трох тамах*, Нью Ёрк 1975, т. 3, с. 14.

⁵ А. Адамовіч, *Класік беларускай літаратуры* (у:) М. Гарэцкі, *Збор твораў у чатырох тамах*, Мінск 1984, т. 1, с. 21.

Osnowę wątku stanowi w *Dwóch duszach* biografia i intelektualne poszukiwania głównego bohatera Abdzirałowicza. Koncepcja tej postaci została zainspirowana przez klasyczne już w czasach powstawania utworu typy bohaterów literatury rosyjskiej i francuskiej, a więc „zbędnych ludzi” Puszkina i Turgieniewa, rozczarowanych rzeczywistością i przeżywających stany „straconych złudzeń” bohaterów Balzaka czy prześladowanych przez los bohaterów Sue’go.

Badacze białoruscy widzą w Abdzirałowiczu uosobienie typowych cech białoruskiego bohatera narodowego, przedstawionych w sposób bardziej skondensowany, niż w opowiadaniach Hareckiego z lat 10. Wzmiankowane typowe cechy tej literackiej osobowości to skłonność do refleksji, zadumy i melancholii, umiłowanie życia spokojnego, poszukiwanie wyższych wartości, wrażliwość, niezadowolenie z siebie, z własnych dokonań. Okoliczności zewnętrzne uniemożliwiają bohaterowi analizowanej mikropowieści życie w spokoju, w zgodzie z sobą samym, zmuszają go do dokonywania dramatycznych, skomplikowanych wyborów. Życie wpisało w biografię Abdzirałowicza wątki sensacyjne już od dnia jego narodzin. Urodził się w rodzinie chłopskiej, ale jego matka – chłopka-żołnierka, pracująca jako niania na szlacheckim dworze w trosce o jego dobro dokonała zamiany dzieci. Dzięki temu jej prawdziwy syn dorastał w dostatku i został wychowany na szlachcica. W *Dwóch duszach* Harecki oprócz roli środowiska, wykształcenia i wychowania w kształtowaniu się osobowości uwzględnił także czynnik dziedziczności i rolę podświadomości w ludzkim postępowaniu, zwłaszcza rolę przeczuć oraz tajemniczego „zewu krwi”: jego bohater od dzieciństwa czuje instynktowną sympatię do biednych i niechęć do bogatych.

Akcja tej opowieści rozwija się „skokowo”, uszczegółowiane są tylko wybrane „przełomowe” fragmenty z życia bohaterów, oddzielone nieraz kilkuletnim okresem. Wiele miejsca zajmuje w niej wątek miłosny, konkretniej wątek miłosnych rozczarowań oraz motyw poszukiwań przez bohaterów własnej tożsamości narodowej i orientacji światopoglądowej. Główny bohater ze względu na okoliczności związane z jego sensacyjnym życiorysem znalazł się w wyjątkowo skomplikowanej sytuacji. Abdzirałowicz został wychowany na ziemi białoruskiej, ale w wyalienowanej z białoruskością rodzinie szlacheckiej, w duchu kultury rosyjskiej i za swą ojczyznę długo uznawał Rosję. Później, gdy umierająca matka wyjawiała mu prawdę o jego pochodzeniu, budzi się w nim Białorusin. W przypadku tego utworu zasygnalizowany w tytule problem dwóch dusz dotyczy podwójnego rozdarcia bohatera, społecznego i narodowościowego – musi on dokonać wyboru między tym, co chłopskie, a tym, co szlacheckie, (później – rewolucyjne i kontrre-

wolucyjne) oraz między narodowością rosyjską a białoruską. Podjęte próby samookreślenia zmierzają do identyfikowania się bohatera z tym, co białoruskie.

Okolo 30 stron utworu autor poświęcił wydarzeniom rewolucyjnym i ich skutkom i z perspektywy współczesności ten właśnie fragment należy uznać za bardzo wartościowy pod względem poznawczym. Wykorzystując w strategii narracyjnej punkt widzenia postaci literackich Harecki wykreował poetycki obraz biednej i zacofanej ekonomicznie Białorusi, od wieków eksploatowanej przez polską szlachtę, poddawanej polonizacji bądź w innych okresach historycznych rusyfikacji, a w roku 1917 wciągniętej w kołowrót wyniszczającej wojny domowej. Pokazał on, że tylko niewielki procent białoruskiej ludności rozumiał znaczenie własnej tożsamości i państwowej niepodległości. Zwolennikami walki o białoruskie odrodzenie była wtedy garść inteligencji. Za pośrednictwem bohatera pisarz stwierdza:

...селяніну бліжэй і знаямей цяпер пытаньне аб міру і зямлі, чымся аб беларускім адраджэньню⁶.

Cytat ten wskazuje na fakt, iż dla ludu białoruskiego podstawowe hasła rewolucji (ziemia dla chłopów, fabryki dla robotników) były równie chwytliwe jak w Rosji. Kwestia ziemi i chleba spychała kwestie narodowościowe na dalszy plan. Jednak konfiskaty zboża, areszty i rozstrzeliwania szybko zaczęły budzić rozczarowanie i wrogość do nowej władzy. Wrogość przechodziła niekiedy w wybuchy żywiołowego buntu.

Przedstawicielei nowej władzy czytelnik może oglądać z kilku punktów widzenia: „od zewnątrz”, we fragmentach relacji z elementami wszechwiedzy, oczyma zagubionego w rzeczywistości i wciąż poszukującego własnej drogi życiowej Abdzirałowicza, a także oczyma zaangażowanych w walkę o narodowe odrodzenie Białorusinów. Pisarz wykreował portrety żołnierza-rewolucjonisty Wasilija oraz przywódcy rejonowego szczepła Iwana Garzczka. W świecie przedstawionym utworu bolszewicy zostali pokazani jako twórcy programu społecznego, który zdobył przychylność mieszkańców miast i wsi, ale którego realizacja od samego początku wywołuje niezadowolenie, gdyż w praktyce działanie bolszewików po zdobyciu władzy niewiele miało wspólnego z rozpowszechnianą przez nich samych teorią. Ustami Abdzirałowicza autor wydaje się bronić właśnie rewolucyjnej teorii:

⁶ М. Гарэцкі, *Дзьве душы* (у:) *Выбраныя творы*, с. 79.

...то не тэорыя камунізму дазваляе, каб маскоўскія ці якія іншыя камуністы гвалтам абмаскалівалі Беларусаў, не тэорыя інтэрнацыяналу вінавата ў тым, што беларускім народам кіруюць бальшавіцкія камісары ўсякіх нацый, апроча беларускай⁷.

Ponadto Harecki pokazał w tej powieści, iż nawet sami bolszewicy dostrzegali, że do władzy pchali się przede wszystkim ludzie prymitywni i nikczemni. Na przykład wiejskie komitety biedoty tworzyli pijacy, nieroby, przestępcy, którzy wykorzystywali posiadaną władzę, aby zemścić się za istotnie doznane lub urojone krzywdy, wyrównać rachunki czy tylko zniszczyć tych, którzy swoją pracą dorobili się pewnego majątku. Do grupy kompromitujących rewolucję przedstawicieli należy także komisarz Garszczok, sprawujący w miasteczku rządu przy pomocy krwawego terroru.

Wkrótce po wybuchu rewolucji jej symbolem stało się w białoruskich miasteczkach ogrodzone drutem kolczastym więzienie z kolejką interesantów przed wejściem, do którego trafili zwolennicy białoruskiego odrodzenia narodowego – wiejski nauczyciel Kanciawy i licealista Suchowiej. Represjonowano i prawdziwych kontrrewolucjonistów i ludzi zupełnie niewinnych, apolitycznych. Krytycznie ustosunkował się też autor do tendencji heroizacji „bohaterów rewolucji”, którzy zginęli w czasie walk, wyolbrzymiania ich zasług i narzucania ich kultu.

Można stwierdzić, iż Harecki dostrzegł niemal od razu to, co po umocnieniu się nowej władzy zaktywizowało się i spotęgowało, a następnie stało przyczyną zakłamania, podwójnej moralności znacznej części radzieckiego społeczeństwa. Wyeksponował zwłaszcza zjawisko przestępstw w imię rewolucji, dozwolonych przez nowe prawo. Oczywiście, tego rodzaju utwór musiał być zakazany dopóty, dopóki rewolucję uważano za początek narodzin nowej ery i traktowano jak najwyższą świętość.

Wykreowany przez Hareckiego obraz rewolucji w ogólnym zarysie współbrzmi z tym, jaki mniej więcej w tym samym okresie uwiecznili Izaak Babel, Artiom Wiesiołyj czy Stefan Żeromski w *Przedwiośniu*, a w czasach nam bliższych Aleksander Solżenicyn⁸, ale każdy z tych pisarzy przedstawiał inny wycinek rewolucyjnych wydarzeń. Oczywiście, dla narodu białoruskiego największe znaczenie ma ukazanie jego własnej przeszłości i w tym aspekcie rolę *Dwóch dusz* trudno przecenić. Harecki pisał o takim momencie historii, gdy przed białoruskim narodem pojawiła się nikła możliwość stworzenia własnego państwa. Oczywiście budzi to analogie z latami 90. XX wieku.

⁷ Jak wyżej, s. 150.

⁸ А. Солженицын, *Слово при открытии памятника Вандейскому восстанию*, «Русская мысль» 1993, 30 сентября, с. 16.

Problem „dwóch dusz”, który określa w pewnym stopniu swoistości natury nie tylko białoruskiej, ale szerzej – słowiańskiej, konkretyzowany jako synonim wrażliwości sumienia, źródło wewnętrznej rozterki, niezdecydowania, usypiającej energii refleksyjności czy braku pragmatyzmu Harecki podejmował jeszcze w innych utworach, m. i. w autobiograficznym liryczno-dokumentalnym szkicu, stylizowanym na dziennik *Na wojnie imperialistycznej* (*На імперыялістычнай вайне*, 1926). Na terenie Prus Wschodnich bohater miał okazję oglądać bogate i zadbane gospodarstwa niemieckie, zetknąć się z wyższą kulturą rolniczą. Z jednej strony chciałby on przenieść na ziemię rodzinną domki z cegły, brukowane drogi i rowy melioracyjne, ale jednocześnie uświadamia sobie, że żał mu rozległej przestrzeni pól, łąk i lasów, że warto by to wszystko zachować w nienaruszonym stanie. Tym razem refleksje podsumowuje konstatacja, iż żyją w nim dwie dusze, zachodnia i wschodnia. W ten sposób, konfrontując zachodni pragmatyzm ze słowiańską wrażliwością na piękno przyrody i przywiązaniem do przeszłości autor dotyka odwiecznego sporu o wartości, lansowane przez dwie różne kultury – Wschodu i Zachodu. Dodajmy, że i ten problem (cena, płacona za postęp, pytanie, czy można bezboleśnie przejmować obce wzory, wykorzeniając przy tym to, co własne, niszcząc tradycję) w naszych czasach jest bardzo aktualny nie tylko dla Białorusi, ale dla całej Europy Wschodniej.

Na uwagę zasługuje również wielowątkowa powieść *Wileńscy komunardzi*, przez radzieckich badaczy uznawana za najwybitniejszy utwór Hareckiego. Pracę nad nią pisarz rozpoczął na początku lat 30. w mińskim więzieniu. W tym czasie zajmował się on również tłumaczeniem z rosyjskiego na białoruski utworów Maksima Gorkiego i *Kłęski* (*Разгром*) Aleksandra Fadijewa. Tłumaczone utwory, zwłaszcza powieść Gorkiego *Artamonow i synowie* (*Дело Артамоновых*) wywarły duży wpływ na koncepcję i ideowe przesłanie sagi Hareckiego.

Autor *Dwóch dusz* przedstawił w *Wileńskich komunardach* losy kilku pokoleń chłopskiego rodu Myszków, pochodzących ze wsi Żabrawka pod Brudzianiszkami oraz równoległe losy kilku pokoleń arystokratycznego rodu Chwastunowskich. W powieści zastosowano często eksploatowaną przez realizm strategię narracyjną: rzeczywistość przedstawiona w utworze kreowana jest przez narratora personalnego, który dorasta na oczach czytelnika i z naiwnego dziecka przemienia się w działacza rewolucyjnego o zdecydowanym światopoglądzie. Dużo miejsca w utworze narrator-bohater Maciej Myszkowski poświęca przeszłości, znanej mu z rodzinnych opowieści. W czasach prawa pańszczyźnianego jego przodkowie zmagali się z głodem i nieludzkim traktowaniem ze strony panów Chwastunowskich. Doprowadzeni do rozpacz

zdobywali się na ślepy bunt, ale to tylko pogarszało ich sytuację; pradziad Macieja „na złość panu” popełnił samobójstwo, dziada zesłano na długie lata na Syberię, ojciec, ratując się przed głodem porzucił wieś, nauczył rzemiosła i z czasem zaangażował w działalność rewolucyjną.

Akcja ostatniej części utworu rozgrywa się w roku 1919 w Wilnie. Maciej Myszka i porucznik Chwastunowski biorą udział w walce o miasto oczywiście po przeciwnych stronach barykady. W tym utworze Harecki chyba najpełniej wykorzystał elementy autobiograficzne z wileńskiego okresu swojego życia⁹, kiedy miasto kilkakrotnie przechodziło z rąk do rąk. Dla pisarza okres ten zakończył się deportacją za polską granicę. I tutaj walce Białorusinów o sprawy społeczne – poprawę bytu najbiedniejszych warstw społeczeństwa towarzyszy walka o prawo do samostanowienia, ale za dobro najwyższe uważana jest internacjonalistyczna solidarność, wyzwolenie z kajdan wszystkich robotników, niezależnie od narodowości.

Jeżeli we fragmentach powieści poświęconych przeszłości Białoruś jawi się czytelnikowi tradycyjnie¹⁰ jako kraina biedy, cierpienia, smutku, beznadziei i wrogiego biednemu człowiekowi losu to w partiach tekstu poświęconych rewolucji uaktywnia się motyw nadziei i wiary w sensowność rewolucyjnej walki, przekonanie, że przyszłość będzie lepsza niż przeszłość i teraźniejszość.

Sporo miejsca pisarz poświęcił też sprawom stosunków polsko-białoruskich. Podobnie jak w opowiadaniach krytykował posiadaczy ziemskich i inteligencję za butę, poczucie wyższości i wielkomocarstwowe marzenia. Ponadto wyekspozował bezwzględność polskich oddziałów zbrojnych, walczących o Wilno w styczniu 1919 r. i okrucieństwo polskich władz przez 4 dni sprawowanych przez nie rządów, kiedy to więziono, torturowano i rozstrzeliwano działaczy komunistycznych różnych narodowości. Polskie źródła historyczne długo traktowały ten fragment historii dość zdawkowo¹¹, natomiast badacze białoruscy dostrzegają w poruszających te kwestie utworach Hareckiego obiektywizm i efekt prawdziwości przedstawienia¹².

⁹ Harecki kierował w Wilnie w latach 1919–1923 białoruskim ruchem społeczno-literackim, wydawał i redagował gazety „Наша думка”, „Беларускія ведамасці” i „Беларускі звон”. Opublikował kilka artykułów na temat polsko-białoruskich stosunków, pr. *Любіце польскі народ і Беларускія дзяячы с польскою душою*, w których krytykował nacjonalizm polskich prawniczych działaczy politycznych i sympatyzował z polskimi komunistami.

¹⁰ M. Andukowicz-Bieńkowska, *Obraz kultury duchowej ludu białoruskiego w wypowiedziach Jana Barszczewskiego* (w:) *W kręgu kultury białoruskiej*, Olsztyn 1994, s. 59.

¹¹ Por.: J. Ochmański, *Historia Litwy*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1990, s. 278–279.

¹² Zob.: І. Чыгрын, *Паміж былым і будучым*, Мінск 1994, s. 130.

W *Wileńskich komunardach* polskiej władzy sanacyjnej Harecki zdecydowanie przeciwstawia ludową władzę radziecką. Akcja utworu urywa się w 1919. Zajęcie Wilna przez Armię Czerwoną kładzie kres okrucieństwu Polaków. Do faktów historycznych powraca epilog, w którym znalazły się informacje, iż po przyłączeniu tego miasta do Polski komuniści masowo emigrowali do ZSRR, a na zaanektowanych przez Polskę białorusko-litewskich ziemiach powtórzyła się sytuacja znana z przeszłości; oprócz dawnych właścicieli ziemskich pojawili się osadnicy-legioniści i nasilono proces polonizacji.

W sprawie walki o budzenie w szerokich kręgach ludności białoruskiej świadomości narodowej głos Hareckiego obecnie brzmi równie silnie jak osiemdziesiąt lat temu. Polskiemu czytelnikowi jego utwory odkryłyby wiele mało znanych kart z niezbyt odległej historii narodu białoruskiego, ale przekłady najbardziej wartościowych w jego spuściźnie utworów na język polski jeszcze się nie pojawiły.

S U M M A R Y

Creative heritage of Maxim Garecky, the classic of Belorussian literature, is analyzed in the context of the development of European literature. It is emphasized that in his literary works a wide range of heroes who represent features of Belorussian national mentality has been shown. Special attention is paid to the novel "Two souls", the problems of which extend far beyond the limits of its epoch.